

ȘTAMPILE AMFORICE DE LA CETĂȚENI PĂSTRATE ÎN COLECȚIA MUZEULUI JUDEȚEAN ARGEȘ - PITEȘTI

DRAGOȘ MÂNDESCU

Așezarea getică de la Cetățeni (Jud. Argeș) este cunoscută ca unul dintre cele mai bogate situri ale culturii geto-dacice clasice în privința ștampilelor amforice. După proveniență, materialul amforic ștampilat poate fi împărțit în *importuri* (majoritatea provenind din Rhodos, dar și din Cnidos) și în piese de *producție locală, autohtonă*.

Regretabil rămâne faptul că în ciuda abundenței, valoarea acestui material în precizarea cronologică a contextelor de care aparținea este scăzută. Cea mai mare parte a exemplarelor sunt rezultate în urma unor săpături lipsite de caracter științific, făcute cu pasiune de diletant, între 1920 și 1940, de D. I. Băjan¹ care nu amintește nimic de contexte, menționând doar punctul descoperirii: "*Stoenești - Cetatea Negrului Vodă*". Săpăturile sistematice realizate aici de D. V. Rosetti au rămas, din păcate, în cvasitotalitatea lor, nepublicate. Cunoaștem doar două ștampile publicate în urma acestor săpături², și acestea rupte de context.

O primă semnalare a unei ștampile descoperită la Cetățeni îi aparține lui Gr. Tocilescu, în 1903 (ΙΕΡΩΝΟΣ)³, alte trei fiind publicate de Gh. Cantacuzino în 1933, acestea din urmă (ca și prima, probabil) descoperite de către D. Butculescu în timpul săpăturilor sale la "*Cetatea Dâmboviței*" din 1876 (ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ ΑΙΧΙΝΟΥ ΜΙΘΡΙΑΤΙΣ,ΩΝΟΣ și cea de-a treia ștearsă)⁴. Dintre piesele descoperite în cadrul săpăturilor sistematice efectuate de D. V. Rosetti nu au fost publicate decât două: una rodiană (ΕΠΙ

¹ Vezi nota 8.

² Vezi notele 5 și 6.

³ Gr. Tocilescu, *Câteva monumente epigrafice din Muzeul național de antichități*, București, 1903, p.8, apud D. Tudor, *Răspândirea amforelor grecești ștampilate în Moldova, Muntenia și Oltenia*, în „Arheologia Moldovei”, V, 1967, p.40, nota 18.

⁴ Gr. Cantacuzino, *Timbres amphoriques inédites trouvés en Roumanie*, în „Dacia”, III-IV, 1927-1932, pp.612-617, Nr. catalog 1-3.

ΝΙΚΑΣΑΓΟΡΑ)⁵ și cealaltă locală⁶. Tot Rosetti prezintă alte nouă ștampile de producție autohtonă, ce se aflau în Muzeul Câmpulung-Muscel⁷. Un nou set de trei ștampile de producție autohtonă, din colecția veche a Muzeului Câmpulung Muscel (din săpăturile diletantului D. Băjan probabil), cu o discuție detaliată, a fost publicat de V. Eftimie-Andronescu, în 1967⁸. Unele dintre ștampilele publicate de Rosetti aveau să fie incluse de D. Tudor în cel mai cuprinzător catalog, deocamdată, al ștampilelor amforice de la Cetățeni⁹. Astfel, D. Tudor prezenta în catalogul său 116 ștampile amforice descoperite la Cetățeni ("Stoienestii"): 89 rodieni, 5 cnidieni, 3 neidentificabile ca loc de producție și 29 "imitații locale", toate provenind din colecția Băjan, Muzeul Câmpulung-Muscel, dar și câteva din Muzeul Pitești.

În cele ce urmează vom prezenta lotul de ștampile amforice descoperite la Cetățeni și păstrate în prezent la Muzeul Județean Argeș, Pitești, totalizând 20 exemplare: 18 de producție rodiană și două locale. În afara celor trei dintre acestea (Nr. catalog 4, 6 și 10) provenind din colecția Băjan, piesele au fost descoperite în urma săpăturilor realizate de D. V. Rosetti între 1958 și 1969. Acolo unde datele privitoare la localizarea în săpătură a piesei s-au păstrat, acestea vor fi menționate în cuprinsul catalogului. Din lotul prezentat acum, 4 piese sunt deja publicate: una (Nr. catalog 16) de către D. V. Rosetti¹⁰ și trei (cele din colecția Băjan, Nr. catalog 4, 6 și 10) de către D. Tudor¹¹. Celelalte sunt *inedite*.

CATALOG

RODOS. EPONIMI

1. I.V. 2533. Dreptunghiulară, cu legenda pe două rânduri. 5.2 × 1.7 cm. Campania 1960. Ștearsă. O ștampilă asemănătoare (aceeași ?) publicată de D. Tudor, 1967, Nr. catalog 55. (Fig.1).

ΕΠΙΑΡΙΣ.....

ΑΓΡΙΑΝ..ΟΥ

επι Αρισ[τ]ε[ι]δα[ς]

Αγριαν[ι]ου

⁵ D. V. Rosetti, *Șantierul arheologic Cetățeni*, în „Materiale”, VIII, 1962, p.81, Fig. 7.2.

⁶ *Ibidem*, Fig. 7.3, reluată în *Idem*, *Un depozit de unelte*, în „SCIV”, 11, 1960, 2, p.396, Fig.4.

⁷ *Ibidem*, Fig.7.

⁸ V. Eftimie-Andronescu, *Ștampilă pe o amforă de producție locală, cu imitarea literelor grecești*, în „SCIV”, 18, 1967, 3, pp. 401-421, Fig. 1.3 și Fig. 2. 3, 4.

⁹ D. Tudor, *Răspândirea amforelor grecești ștampilate în Moldova, Muntenia și Oltenia*, în „Arheologia Moldovei”, V, 1967, pp.53-67 și pp.76-78, Fig.1.10-23, Fig.2-4, Fig.5.87-103, Fig.6, Fig.8.159, Fig.9.174-199.

¹⁰ Vezi nota 6.

¹¹ D. Tudor, *Op. cit.*, Nr. catalog 35, 48, 83, Fig.2.34, 3.47 și 4.78.

2. I.V. 1 frg. Dreptunghiulară, legenda pe trei rânduri. 4.5 × 1.7 cm. Campania 1969. Inedită. (Fig.2).

ΕΠΙΛΑΣΤΥ
ΜΗΔ...ΥΣ
Δ.....ΟΥ

επι Αστυμηδ[ε]υς
Δ[αλι]ου

3. I.V. 1146. Dreptunghiulară, legenda pe trei rânduri. 4 × 1.7 cm. Campania 1960, □ 4-8, -1.60 m. Inedită. (Fig.3).

Ε..ΙΔΑΜΑΙ
.....ΤΟΥ
ΥΑΚ...ΝΘΙΟΥ

ε[π]ι Δαμαι[.....]του
Υακ[ι]ηθιου

4. I.V. 1140. Dreptunghiulară, cu legenda pe două rânduri (primul rând "în oglindă" și inversat vertical). 5 × 1.7 cm. Colecția Băjan. Mult ștearsă. Publicată de D. Tudor, 1967, Nr. catalog 35, Fig. 2. 34. (Fig.4).

ΕΠΙΜ.....Τ...
CMINΘΙΟΥ

επι Μ[.....]τ[...]
Σμινθιου

5. I.V. 1142. Dreptunghiulară, legenda pe două rânduri. 4.3 × 1.4 cm. Campania 1960. Ștearsă în bună măsură, însă mai sunt vizibile urmele literelor. Inedită. (Fig.5).

ΕΠΙΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΥ
ΣΜΙΝ.....ΟΥ

επι Πεισιστρατου
Σμιν[θ]ιου

6. I.V. 1704 frg. Dreptunghiulară, cu legenda pe două rânduri. 5 × 1.8 cm. Colecția Băjan (?). Destul de ștearsă. Publicată de D. Tudor, 1967, Nr. catalog 48, Fig. 3. 47. (Fig. 6).

...ΠΙΤΕΙΣΑΜΕ.....
ΑΓΡΙΑΝ.....

[ε]πι Τεισαμε[νου]
Αγριαν[ιου]

7. I.V. 1143. Circulară. Diametrul 3.5 cm. Campania 1960, □ 4-8, -1.60 m. Legenda ștearsă, cu multe lacune pentru a putea asigura o lectură sigură. Inedită. (Fig.7).

...ΠΙ.....ΝΟCΘ...CΜΟΦ.....

[ε]πι [.....]νοσ
Θ[ε]σμοφ[οριου]
floare de rodie

8. I.V. 1703 frg. Dreptunghiulară, legenda pe trei rânduri. 3.6 × 1.5 cm. Campania 1960. Foarte ștearsă, se întrevăd pe alocuri urmele literelor. Inedită. (Fig.8).

ΕΠΙ.....
ΔΑΜ.....
ΠΑ.....ΜΟΥ

επι [.....]δαμ[.....]
Πα[να]μου

9. I. V. 1148. Dreptunghiulară. 3.8 × 1.2 cm. Campania 1960, □ 4-8, -1.60 m. Extremitatea dreaptă lipsește, toarta fiind ruptă. Legenda pe trei rânduri, dar

datorită faptului că a fost aplicată pe muchia mănușii, nu sunt vizibile decât ultimele două. Ștearsă în mare parte. Inedită. (Fig.9).

.....
ΔΑΜ.....ΝΕ.....
ΠΑΝΑΜΟΥ

[επι] [.....]δαμ[.....]νε[.....]
Παναμου

RODOS. PRODUCĂTORI

10. I.V. 1145. Dreptunghiulară. 4.4 × 1.5 cm. Colecția Băjan ("Cetatea Negrului Vodă. Stoenesti-Muscel. 1923. Nr.XXXXIV"). Ștearsă. Publicată de D. Tudor, 1967, Nr. Catalog 83, Fig. 4. 78. (Fig. 10).

.....ΟΥ ♥

[Λιν]ου ciorchine de strugure (?)

11. I.V. 1136. Dreptunghiulară. 3.9 × 1.6 cm. Campania 1960, □ 4-8, -1.60 m. Inedită. (Fig. 11).

MENOKPATEΥΣ

Μενοκρατεύς
floare de rodie

12. I.V. 1138. Dreptunghiulară. 3.4 × 1.2 cm. Campania 1960, □ 4-8, -1.60 m. Legenda inversată, "în oglindă". Inedită. (Fig. 12)

ΣΑΤΕΡΟΥ

Σατερου

13. I.V. 1141. Dreptunghiulară. 3.8 × 1.6 cm. Campania 1960, □ 4-8, -1.60 m. Inedită. (Fig. 13).

ΤΙΜΟΥΣ

Τιμους

14. I.V. 1135. Dreptunghiulară. 4 × 1.4 cm. Campania 1960, □ 4-8, -1.60 m. Inedită. (Fig. 14).

ΤΙΜΟΥΣ

Τιμους

15. I.V. 4 frg. Dreptunghiulară. 4.3 × 1.6 cm. Campania 1969. Inedită. (Fig. 15). M (incizat după ardere)

PRODUCȚII LOCALE

16. I.V. 1144. Dreptunghiulară. 3,5 × 1,4 cm. Campania 1958. Două zig-zaguri separate de o linie și punctate în spațiul unghiular. Publicată de D. V. Rosetti în SCIV 11, 1960, 2, p. 396, Fig. 4 și în Materiale, 1962, p. 81, Fig. 7.3; (Fig.16).

17. I.V. 1154. Ovoidală. 3 × 1,7 cm. Bine păstrată. Linii paralele orizontale (5) și verticale (9). Inedită. (Fig.17).

18, 19, 20. La piesele de mai sus se adaugă încă trei, dreptunghiulare, ce nu mai păstrează nici o legendă, șterse complet (probabil rodieni). I.V. 1137, 2534, 2535.

Cronologia ștampilelor rodiene (preoți eponimi și producători) este destul de bine stabilită, în general fiind acceptate rezultatele studiilor Virginiei Grace¹², sintetizate astfel:

Grupa I: sfârșitul sec. IV - începutul sec. III a. Chr.;

Grupa II: 280 - 220 a. Chr.;

Grupa III: 220 - 180 a. Chr.;

Grupa IV: 180 - 150 a. Chr.;

Grupa V: a doua jumătate a sec. II a. Chr.;

Grupa VI: sfârșitul sec. II - prima jumătate a sec. I a. Chr.

Din grupa III fac parte eponimul Aristeidas și producătorul Linos, din a IV-a grupă - eponimii Peisistratos și Astimidis¹³, precum și producătorul Timo, iar din grupa a V-a eponimul Teisamenis. Producătorul Menekratis este inclus și el în grupa a V-a, datat la Tanais în al treilea sfert al sec. III a. Chr.¹⁴. Pentru reconstituirea legendei ștampilei circulare (Nr. catalog7, Fig.7), ne stă la dispoziție un exemplar de la Capul Dolojman, rectangular însă: επι Κλεωνουμου Θεσμοφοριου. Eponimul este inclus în grupa a III -a, cu ultima datare 198 a.Chr.¹⁵.

Pentru ștampilele autohtone, analogiile nu sunt foarte numeroase. Ștampile aproape identice cu cea de la Nr. catalog 16 au mai fost descoperite una tot la Cetățeni¹⁶ și alta la Zimnicea¹⁷. Eventuale analogii pentru ștampila de la Nr. catalog17 pot fi considerate două piese de la Popești¹⁸.

Alături de acest lot de ștampile amforice prezentăm un fragment ceramic descoperit tot la Cetățeni (Fig.18), foarte probabil provenind tot de la o amforă, realizată la roată, din pastă superioară calitativ, bine arsă, cenușiu la exterior, brun la interior. Nu prezintă urme de ardere secundară. Dimensiunile maxime ale fragmentului sunt: L = 8 cm, l = 5,2 cm, g = 1 cm. Este păstrat în colecția Muzeului Județean Argeș - Pitești, I.V. 25 frg. Inedit. Ceea ce ne-a determinat să-l includem aici sunt o serie de incizii zgâriate pe fața exterioară,

¹² A se vedea, în special, V. Grace, *The Stamped Amphora Handles. Excavations at Gözulu Kule, Tarsus. I*, Princeton, 1950, pp.135-148; V. Grace, M. Savvastianou - Petrapoulakou, *Les timbres amphoriques grecs. Exploration archéologique de Délos, 27, L'Îlot de la Maison des Comediens*, Paris, 1970, pp.277-382.

¹³ V. Grace, *The Middle Stoa dated by Amphora Stamps*, în „Hesperia”, XXII, 1953, 2, p. 12 („preot după 154 a. Chr.”).

¹⁴ D. B. Șelov, *Keramiceskie kleima iz Tanaisa III - I vekov do n. e.*, Moskva, 1975, p. 110.

¹⁵ V. Lungu, *Circulația amforelor ștampilate în zona Capul Dolojman*, în „Pontica”, XXV, 1992, p.93, nr. catalog 69.

¹⁶ D. Tudor, *Op. cit.*, p. 77, Nr. catalog 178, Fig.9. 182.

¹⁷ *Ibidem*, p.74, Nr. catalog 149, Fig.8. 158.

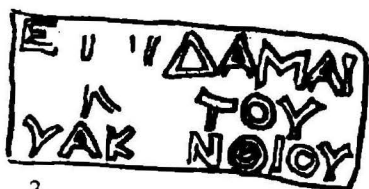
¹⁸ D. V. Rosetti, *Un depozit de unelte...*, în „SCIV”, 11, 1960, 2, Fig. 5. 3-4.

1

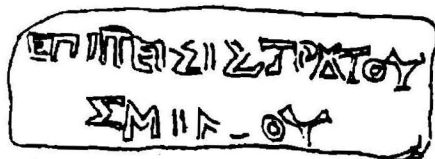
2

3

4

5

6

7

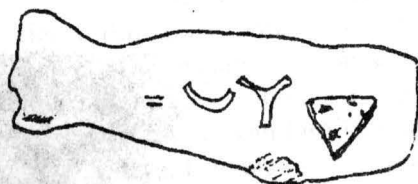

8

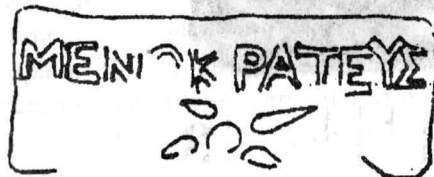
Fig. 1-8. Ștampile amforice de la Cetățeni.

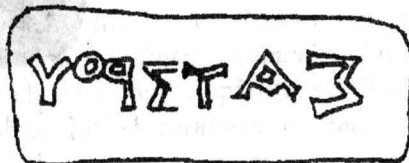
9

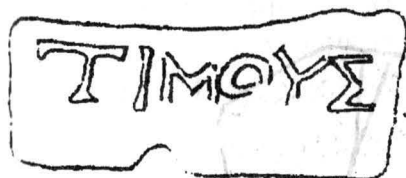
10

11

12

13

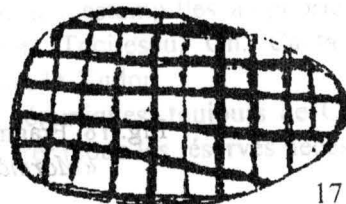
14

15

16

17

Fig. 9-17. Ștampile amforice de la Cetățeni.

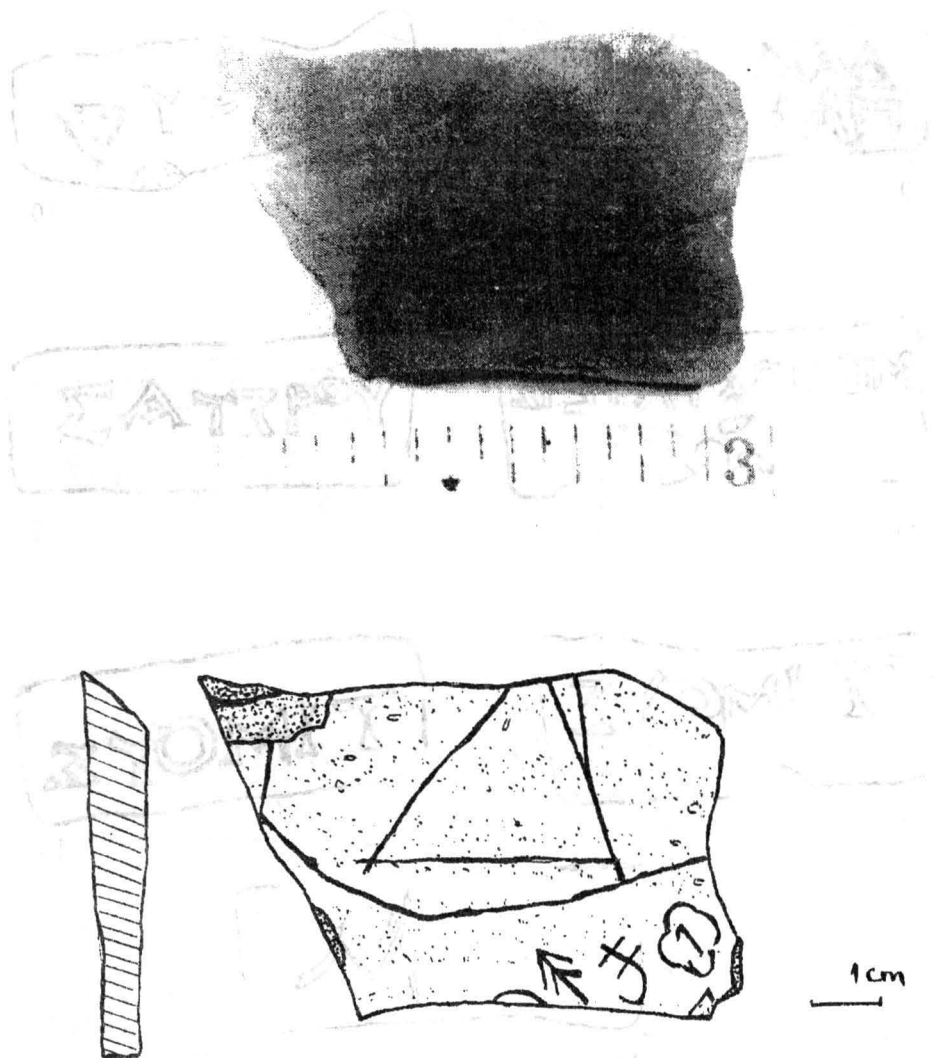

Fig. 18. Fragment ceramic de la Cetățeni,
«Mormântul 2 dintre stânci».

după ardere. Un grup de linii drepte și una curbă dispuse în partea superioară ar putea sugera o barcă, iar cele trei figuri din zona inferioară pot fi considerate, desigur, cu rezervele necesare în astfel de situații, nu atât semne protoliterate, cât mai degrabă o intenție de comunicare simbolică al cărei conținut va rămâne probabil necunoscut. Incizii de acest gen (nu însă identice) au mai fost întâlnite în lumea geto-dacică: Ocnîța, Deva, Dumbrava, București-Tei, Stenca Liubcovei ¹⁹.

Caracterul deosebit al acestui fragment este sporit și de contextul din care provine. Pe fața sa interioară este menționat: «CETĂȚENI 1964. Mormântul 2 dintre stânci», ceea ce demonstrează că a fost descoperit în campania 1964, în complexul care, în opinia lui D. V. Rosetti (autorul săpăturii), este unul de cult, denumit «*sanctuarul dintre stânci*», aflat în centrul așezării și în care, alături de trei schelete de copii ciopârțite, se aflau și oase de animale, vetre de foc, grâu carbonizat și ceramică întreagă sau fragmentară ²⁰.

ESTAMPILLES AMPHORQUES DE CETATENI GARDES DANS LA COLLECTION DU MUSEE DEPARTAMENTAL ARGES - PITESTI *Résumé*

Dans la collection du Musée Départemental Argeș on garde 20 estampilles amphoriques provenant de la *dava* getique de Cetațeni, découverts à la suite des fouilles de D. Băjan (la période d'entre deux-guerres mondiales) et D. V. Rosetti (1958-1969). Parmi les 20 pièces, la plus grande partie d'entre eux étant inédite, il y en a 18 qui sont rhodiennes, et deux qui sont des productions locales. L'estampilles rhodiens sont inclus dans les groupes III-IV (220-110 a. Chr.) V. Grace, y étant représentés autant des éponimes: Aristeidias, Astimidis, Peisistratos, Teisamenis, que des producteurs: Linos, Menekratis, Soteris, Timo. Ce lot s'ajoute aux estampilles amphoriques de Cetațeni publiés au fil du temps par Gr. Tocilescu, Gh. Cantacuyino, D.V.Rosetti, V. Eftimie-Andronescu et surtout D. Tudor.

À la fin on présente un fragment céramiques, toujours de Cetațeni, ayant une série d'incisions qui peuvent suggérer (sous les réserves nécessaires) un système d'écriture symbolique.

¹⁹ S. Sanie, *Din istoria culturii și religiei geto-dacice*, Iași, 1995, pp. 87-89, Pl. XXVIII și LXXVI.

²⁰ D. V. Rosetti, *Au fost amazoane în Dacia ?*, în „Magazin Istoric”, III, 11 (32), 1968, p.92.